

2008-ci ilin yanvar-sentyabr ayları üçün Azərbaycan Respublikasının

TƏDİYƏ BALANSI

Ölkə iqtisadiyyatının vacib makroiqtisadi göstəricilər sistemindən biri olan xarici sektor haqqında adekvat statistik informasiya bankının yaradılması və cari vəziyyətinin təhlili Milli Bankın fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. 2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarının yekunları üzrə bu vacib sektorun ölkənin başqa dövlətlər və beynəlxalq maliyyə institutları ilə iqtisadi əlaqələrinin vəziyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə təhlil olunmuşdur.

Əsas tendensiyalar

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında ölkədə yüksək tempi iqtisadi artımın davam etməsi və dünya bazarlarında neftin qiymətinin əlverişli olması tədiyə balansının parametrlərinin əhəmiyyətli yaxşılaşmasını şərtləndirmişdir.

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında tədiyə balansının ümumi saldosu müsbət 10.8 mlrd. \$ olmuş və ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 5.1 dəfə artmışdır.

Ölkədə neft-qaz strategiyasının uğurla reallaşdırılması ölkənin ixrac potensialının artmasını şərtləndirmişdir. Nəticədə tədiyə balansının cari əməliyyatlar hesabında son illər müşahidə olunan profisit ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.5 dəfə artaraq 14.8 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Xarici ticarət balansının müsbət saldosu keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.0 dəfə artmışdır. Bu da kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabında yaranmış mənfi saldonu maliyyələşdirərək tədiyə balansının ümumi müsbət saldosunu şərtləndirmişdir.

Tədiyə balansının sektorial təhlili göstərir ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi 2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında da xarici iqtisadi əməliyyatlar *neft-qaz sektoru* üzrə müsbət saldoya, qeyri-neft sektoru üzrə isə mənfi saldoya malik olmuşdur.

Neft-qaz sektoru üzrə ümumi daxilolmalar əsasən neftin ixracı və bu sektora cəlb edilən xarici kapitalın hesabına formalaşır. Bu sektor üzrə ödənişlər isə mənfəətin və investisiyaların repatriasiyasını, mexanizm və digər texnoloji avadanlıqların, xidmətlərin idxalının maliyyələşdirilməsinə sərf olunan vəsaitləri əks etdirir.

Neft-qaz sektoru üzrə yaranmış ümumi müsbət saldo iqtisadiyyatın digər sektorlarının xarici valyutaya tələbatının maliyyələşməsinə və ölkənin valyuta ehtiyatlarının artmasını təmin etmişdir.

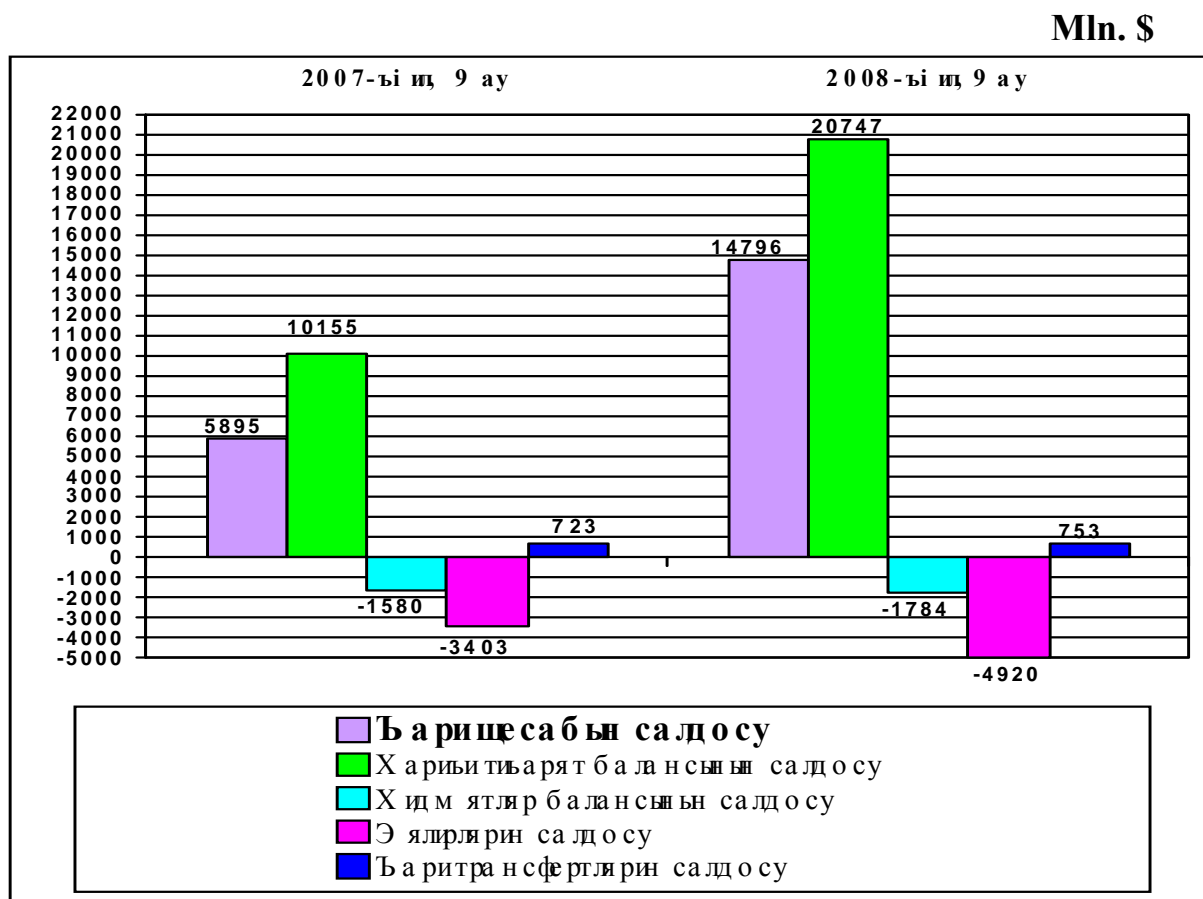
Tədiyə balansının əsas göstəriciləri

	2007-ci il, 9 ay		2008-ci il, 9 ay	
	Mln. \$	ÜDM-də,* %-lə	Mln. \$	ÜDM-də,* %-lə
I.Cari əməliyyatlar hesabının saldosu	5895.6	18.8	14796.4	31.2
Xarici ticarət balansı	10155.4	32.4	20747.6	43.8
Xidmətlər balansı	-1579.7	-5.0	-1784.6	-3.8
Gəlirlər balansı	-3402.7	-10.9	-4919.7	-10.4
-İnvestisiya gəlirlərinin repatriasiyası	-3297.1	-10.5	-4845.5	-10.2
Cari transfertlər balansı	722.6	2.3	753.1	1.6
II.Kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabının saldosu	-3761.9	-12.0	-3983.7	-8.4
Birbaşa investisiyalar	-3146.9	-10.0	-676.7	-1.4
- Azərbaycanca cəlb olunmuş	3175.8	10.1	2959.4	6.2
- Xaricə yönəldilmiş	-212.9	-0.6	-277.8	-0.5
- İnvestisiyaların repatriasiyası	-6109.8	-19.5	-3358.3	-7.1
Neft bonusu	46.2	0.1	3.5	-
Kreditlər və digər investisiyalar	-661.2	-2.1	-3310.5	-7.0
III.Tədiyə balansının ümumi saldosu	2133.7	6.8	10812.7	22.8

*)İllik

Cari əməliyyatlar hesabı

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında cari əməliyyatlar hesabında 14.8 mlrd. \$ məbləğində profisit yaranmışdır.



Müqayisə üçün bu göstərici 2007-ci ilin müvafiq dövrünün göstəricisindən 8.9 mlrd. \$ çoxdur. Bu, əsasən xam neftin ixracının 3.2 mln. ton artması və onun 1 barrelinin orta qiymətinin müqayisə olunan dövrlər üçün 66.9 \$-dan 104.1 \$-a qədər yüksəlməsi ilə izah olunur. Nəticədə, ölkədən ixrac olunmuş xam neftin ümumi dəyəri 1.9 dəfə artaraq 23.4 mlrd. \$-a çatmışdır. Bu isə öz növbəsində xarici ticarət balansının müsbət saldosunun da 2 dəfə yüksəlməsini şərtləndirmişdir.

Xarici ticarət balansı

Xarici ticarət dövriyyəsi 71.8% artaraq 31.7 mlrd. \$ təşkil etmişdir. *Xarici ticarət balansı 20.7 mlrd. \$ məbləğində müsbət saldo ilə nəticələnmişdir.*

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycanın dünyanın 135 dövləti ilə ticarət əlaqələri olmuşdur. Xarici ticarətin 8.9%-i MDB üzvü olan dövlətlərin, 91.1%-i isə digər xarici dövlətlərin payına düşür. Dövlətimizin ABŞ, Birləşmiş Krallıq, İsrail, Hindistan, Fransa, Türkiyə, Yaponiya, Rusiya, Niderland və İndoneziya ilə daha intensiv ticarət əlaqələri olmuşdur. Bütövlükdə, ölkənin idxal-ixrac əməliyyatlarının 65.7%-i yuxarıda adı çəkilən əsas tərəf müqabilləri olan 10 dövlət ilə aparılmışdır.

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında xarici ticarət üzrə əsas tərəf müqabilləri (Mln. \$)

	<i>Əmtəə dövriyyəsi</i>	<i>İxrac</i>	<i>İdxal</i>	<i>Saldo</i>
<i>ABŞ</i>	5999	5827	172	+5655
<i>Birləşmiş Krallıq</i>	3049	2754	295	+2459
<i>İsrail</i>	2261	2203	58	+2145
<i>Hindistan</i>	1803	1732	71	+1661
<i>Fransa</i>	1536	1445	91	+1354
<i>Türkiyə</i>	1422	757	665	+92
<i>Yaponiya</i>	1258	1000	258	+742
<i>Rusiya Federasiyası</i>	1253	365	888	-523
<i>Niderland</i>	1194	1133	61	+1072
<i>İndoneziya</i>	1063	1063	-	+1063
<i>Başqaları</i>	10901	7964	2937	+5027
<i>Cəmi</i>	31739	26243	5496	+20747
<i>O cümlədən:</i>				
<i>MDB dövlətləri</i>	2809	1244	1565	-321
<i>Digər dövlətlər</i>	28930	24999	3931	+21068

Əmtəə ixracı. 2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında əmtəə ixracı 2007-ci ilin müvafiq dövrünə nisbətən 1.8 dəfə artaraq 26.2 mlrd. \$ olmuşdur.

İxrac olunmuş malların strukturunda neft məhsullarının payı 95.6% təşkil etmişdir.

Xarici dövlətlərə 25.1 mlrd. \$ neft məhsulları ixrac olunmuşdur ki, bu da 2007-ci ilin müvafiq dövrünün göstəricisindən 1.9 dəfə çoxdur. İxrac olunmuş bütün neft

məhsullarının 1.7 mlrd. \$ neft emalı məhsullarının, 23.4 mlrd. \$ isə xam neftin ixracının payına düşür.

İxrac olunmuş xam neftin 22.6 mlrd. \$ Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) tərəfindən hasil olunmuş neftin ümumi dəyəridir. Bunun da 13.2 mlrd. \$ Azərbaycanın payına düşən, 9.4 mlrd. \$ isə “Əsrin müqaviləsi” ilə bağlı konsorsiumun xarici səhmdarlarının payına düşən neftin dəyəridir. İxrac olunmuş ümumi xam neftin 0.8 mlrd. \$ isə ARDNŞ və ölkənin digər müəssisələri tərəfindən xaricə göndərilmişdir.

İxracın strukturu

	2007-ci il, 9 ay		2008-ci il, 9 ay	
	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə
İxrac - cəmi	14314.6	100.0	26243.4	100.0
o cümlədən:				
1.Yanacaq-xammal məhsulları	13701.9	95.7	25633.8	97.7
- neft məhsulları	13448.1	93.9	25090.9	95.6
- digər xammal	253.8	1.8	542.9	2.1
2.Maşın və avadanlıq	180.5	1.3	179.1	0.7
3.İstehlak malları	362.6	2.5	377.8	1.4
4.Digər mallar	69.6	0.5	52.7	0.2
- təbii qaz	61.9	0.4	41.1	0.2

2008-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ölkənin **qeyri neft-qaz** ixracının payına düşən malların ümumi dəyəri 38.1% artaraq 1111.0 mln. \$-a çatmışdır. Bu artım əsasən kimya məhsullarının, əlvan və qara metalların ixracının artımı hesabına olmuşdur.

Əmtəə idxalı. 2008-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ölkəyə idxal olunan istehlak mallarının strukturunda və artım tempində keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri müşahidə olunur. İstehlak mallarının idxalının ümumi dəyəri keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 25.7% artmışdır. Bu artımın 176.0 mln. \$ ərzaq məhsullarının payına düşdüyü halda, 160.0 mln. \$ çoxu yalnız minik avtomobillərinin idxalı ilə bağlıdır.

İdxalın strukturu

	2007-ci il, 9 ay		2008-ci il, 9 ay	
	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə	Məbləğ, mln.\$	Xüsusi çəkisi, %-lə
İdxal-cəmi	4159.2	100.0	5495.8	100.0
cümlədən:				
1.İstehlak malları	1740.3	41.8	2187.1	39.8
- ərzaq məhsulları	537.9	12.9	714.0	13.0
- digərləri	1202.4	28.9	1473.1	26.8
2.İnvestisiya yönümlü mallar	763.1	18.4	680.5	12.4
- beynəlxalq neft-qaz konsorsiumları	647.0	15.6	562.2	10.2
- digərləri	116.1	2.8	118.3	2.2
3. Digər mallar	1655.8	39.8	2628.2	47.8

Fiziki şəxslər tərəfindən *idxalı* (833.6 mln. \$) və humanitar malları (23.3 mln. \$) da nəzərə almaqla 2008-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ölkəmizə 2187.1 mln. \$ məbləğində istehlak malları gətirilmişdir. Bunun da 32.6%-i ərzaq məhsullarının payına düşür.

İdxalın strukturunda xarici investisiyalar hesabına gətirilmiş maşın-avadanlıqların və malların xüsusi çəkisi 12.4% təşkil edərək 680.5 mln. \$ olmuşdur. Bunun 82.6%-ni beynəlxalq neft-qaz kontraktları çərçivəsində istifadə olunmuş investisiyalar hesabına idxal edilmiş mallar təşkil edir. Bundan başqa ölkəyə ümumi məbləği 2628.2 mln. \$ olan istehsal təyinatlı maşın-avadanlıq, kimya, qara və əlvan metal məhsulları da gətirilmişdir.

Xidmətlər balansı

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında xarici dövlətlərlə Azərbaycanın iqtisadi əlaqələrində qarşılıqlı xidmətlər əsas yerlərdən birini tutmuşdur və bu xidmətlərin ümumi həcmi 4015.6 mln. \$ təşkil etmişdir. Bunun 2900.1 mln. \$ qeyri-rezidentlər tərəfindən Azərbaycanın rezidentlərinə, 1115.5 mln. \$ isə Azərbaycan rezidentlərinin xarici ölkələrin rezidentlərinə göstərdiyi xidmətlərdir. Beləliklə, xidmətlər balansının saldosu mənfi 1784.6 mln. \$ olmuşdur.

Qarşılıqlı xidmətlər dövriyyəsinin 27.7%-i nəqliyyat xidmətləri üzrə aparılan əməliyyatların payına düşür. Ümumi dəyəri 1111.4 mln. \$ bərabər olan nəqliyyat xidmətlərinin 46.4%-i Azərbaycan rezidentlərinin xarici dövlətlərin nəqliyyat sistemlərindən istifadə etmələri ilə əlaqədardır.

Öz növbəsində Azərbaycanın rezidentlərinin göstərdiyi nəqliyyat xidmətlərinin ümumi dəyəri 43.3% artaraq 595.5 mln. \$ olmuşdur. Bu vəsaitin böyük hissəsi TRASEKA layihəsi çərçivəsində ölkə ərazisi vasitəsilə Orta Asiya ölkələri ilə Avropa ölkələri arasında tranzit yükdaşımalarının intensivləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir.

2008-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində xarici ölkə vətəndaşlarına turizmlə bağlı göstərilən xidmətlərin dəyəri 141.9 mln. \$ məbləğində qiymətləndirilmişdir. Bunun 39.1%-i qeyri-rezidentlərin Azərbaycana işgüzar səfərləri ilə bağlıdır. Bu səfərlərlə bağlı xarici iş adamlarına göstərilən xidmətlərin dəyəri keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 11.9 mln. \$ artaraq 55.5 mln. \$ çatmışdır.

Öz növbəsində xarici ölkələr tərəfindən Azərbaycan rezidentlərinə turizmlə bağlı göstərilən xidmətlərin dəyəri 33.1% artaraq 231.6 mln. \$ məbləğində olmuşdur. Bunun 91.4%-i Azərbaycan vətəndaşlarının şəxsi səfərləri ilə bağlı xarici ölkələrdə olarkən sərf etdikləri xərclərinin (məlik idxal istisna olmaqla) payına düşür.

Ümumiyyətlə, qarşılıqlı xidmətlərin ölkənin xarici dövlətlər ilə əmtəə və xidmətlər üzrə ümumi idxal-ixrac dövriyyəsinə xüsusi çəkisi 11.2% təşkil etmişdir.

Gəlirlər

Gəlirlər üzrə daxilolmaların və ödənişlərin ümumi dövriyyəsi 5.5 mlrd. \$-ı ötmüşdür. Bunun 94.4%-ni (5.2 mlrd. \$) Azərbaycandan ödənişlər təşkil edir. Bu məbləğin isə əsas hissəsini (4.6 mlrd. \$) Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin xarici investorlarının payına düşən gəlirlərinin repatriasiyası (xam neft şəklində),

qeyri-rezidentlərə ödənilmiş əmək haqları (129.8 mln. \$) və xarici kreditlərdən istifadəyə görə ödənilən faizlər (213.3 mln. \$) təşkil edir.

Gəlirlərlə bağlı ölkəyə daxil olmuş vəsait 2007-ci ilin müvafiq dövrünün göstəricisinə nisbətən 31.8% artaraq 308.9 mln. \$ olmuşdur. Bunun isə əsas hissəsini (80.6 mln. \$) Dövlət Neft Fondunun vəsaitlərinə, (129.7 mln. \$) Milli Bankın sərəncamında olan xarici valyuta ehtiyatlarına və (19.9 mln. \$) bankların xaricdə yerləşdirilmiş aktivlərinə hesablanmış faizlər üzrə gəlirlər təşkil edir.

Cari transfertlər

Cari transfertlər üzrə xarici ölkələrlə aparılan əməliyyatların ümumi dəyəri 1383.6 mln. \$ məbləğində qiymətləndirilmişdir. Bu məbləğin 77.2%-ni ölkəyə daxilolmalar təşkil edir. Belə ki, xarici ölkələrdən daxil olan pul baratlarının, humanitar malların, texniki və digər yardımların ümumi dəyəri 2007-ci ilin müvafiq dövrünə nisbətən 116.9 mln. \$ artaraq 1068.4 mln. \$-a çatmışdır.

Bu daxilolmaların 94.2%-ni xarici ölkələrdən fiziki şəxslərə köçürülən pul baratları, 2.2%-ni ölkəyə gətirilən humanitar idxal mallarının dəyəri, 3.6%-ni isə digər daxilolmalar təşkil edir.

Bütövlükdə, cari transfertlər üzrə əməliyyatların müsbət saldosu 2007-ci ilin müvafiq dövrünə nisbətən 4.2% artaraq 753.1 mln. \$ təşkil etmişdir.

Kapitalın və maliyyənin hərəkəti

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında xaricdən cəlb olunmuş kapitalın ümumi həcmi 6.0 mlrd. \$ təşkil edərək əvvəlki ilin müvafiq dövrünün göstəricisindən 8.8% çox olmuşdur. Bu göstəricinin artımı dövlət təminatı olmayan xarici kreditlərin və qeyri-neft sektoruna birbaşa investisiyaların cəlb olunması ilə bağlıdır.

Cəlb olunmuş xarici kapitalın strukturu

	2007-ci il, 9 ay		2008-ci il, 9 ay		2008-ci il 2007-ci ilə nisbətən, %-lə
	Mln. \$-la	Xüsusi çə- kisi, %-lə	Mln. \$-la	Xüsusi çə- kisi, %-lə	
Birbaşa investisiyalar	3391.9	61.8	2959.4	49.5	87.2
- neft-qaz sektoru	3115.0	56.7	2479.7	41.5	79.6
- digər sektorlar	276.9	5.1	479.7	8.0	173.2
Kreditlər və digər investisiyalar	2052.4	37.4	3011.1	50.4	146.7
- dövlət təminatlı kreditlər	313.4	5.7	478.0	8.0	152.5
- dövlət təminatı olmayan kreditlər	1164.6	21.2	1991.9	33.3	171.0
- neft-qaz sektoru	456.4	8.3	688.2	11.5	150.8
- banklar	615.6	11.2	967.1	16.2	157.1
- digərləri	92.6	1.7	336.6	5.6	363.5
- digər investisiyalar	574.4	10.5	541.2	9.1	94.2
Neft bonusu	46.2	0.8	3.5	0.1	7.6
C Ə M İ	5490.5	100.0	5974.0	100.0	108.8

Birbaşa investisiyalar

Birbaşa investisiyalar formasında xaricdən cəlb olunmuş sərmayələrin ümumi məbləği 3.0 mlrd. \$ yaxın olmuşdur. Bu investisiyaların strukturunda neft-qaz sektorunun xüsusi çəkisi 83.8% təşkil etmişdir. Bu sərmayələr iri neft-qaz layihələrinin, əsasən BİPİ Eksploreysn (Şah Dəniz) Ltd. layihəsi və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin Azəri-Çıraq-Günəşli yatağında görülən işlərin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuşdur.

Qeyri-neft sektoruna isə cəlb olunmuş birbaşa investisiyaların ümumi məbləği keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 1.7 dəfə artaraq 479.7 mln. \$ olmuşdur. Bu da ölkəyə cəlb olunmuş birbaşa xarici investisiyaların ümumi həcmnin 16.2%-ni təşkil etmişdir.

Birbaşa investisiyalar üzrə xaricə yönəldilmiş sərmayələrin ümumi məbləği 44.4% az olaraq 3.6 mlrd. \$ təşkil etmişdir. Bu azalmanın əsas səbəbi “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində ABƏŞ-in fəaliyyəti ilə bağlı əvvəlki dövrlərdə ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuş birbaşa investisiyalar üzrə kapitalın repatriasiyasının azalması ilə bağlıdır. Belə ki, 2007-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında neft-qaz sektoru üzrə repatriasiya olunmuş investisiyaların həcmi 6.1 mlrd. \$ məbləğində olduğu halda, 2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında bu göstərici 2.8 mlrd. \$ azalaraq cəmi 3.3 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Kreditlər və digər investisiyalar

2008-ci ilin yanvar-sentyabr aylarının yekunları üzrə tədiyə balansında əks etdirilmiş kredit və digər investisiyaların ümumi məbləği 3011.1 mln. \$ təşkil etmişdir və bu keçən ilin müvafiq dövrünün göstəricisindən 1.5 dəfə çoxdur. Bu məbləğin yalnız 15.9%-i (478.0 mln. \$) birbaşa dövlət və dövlət təminatı əsasında cəlb olunmuş kreditlərdir (beynəlxalq maliyyə və digər təşkilatlar tərəfindən ayrılmış kreditlər). Yerdə qalan 1991.9 mln. \$ vəsait isə dövlət təminatı olmayan kreditlərdir ki, bunun da 683.1 mln. \$ ARDNŞ tərəfindən cəlb olunmuşdur. Bu vəsait əsasən ARDNŞ-in Gürcüstan və Türkiyədəki enerji resursları layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Dövlət təminatı olmayan digər kreditlərin 1308.8 mln. \$ isə əsasən banklar (967.1 mln. \$), digər müəssisələr və firmalar tərəfindən cəlb olunmuşdur. Bu da öz növbəsində əvvəlki ilin müvafiq dövrünün göstəricisindən 1.7 dəfə çoxdur.

Strateji valyuta ehtiyatları

Hesabat dövründə ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 2.4 dəfə artaraq 2008-ci il 01 oktyabr tarixinə 17896.8 mln. \$ həcmində olmuşdur. Bunun 10382.2 mln. \$-ı Dövlət Neft Fondunun aktivlərindən, 1555.0 mln. \$-ı hökumətin depozitlərindən, 5959.6 mln. \$-ı isə Milli Bankın məcmu beynəlxalq aktivlərindən ibarətdir.

Milli Bankın payına düşən ehtiyatların 5438.6 mln. \$-ı bankın sərəncamında olan rəsmi valyuta ehtiyatlarından ibarətdir ki, bu da neft-qaz sektoru istisna olmaqla malların və xidmətlərin 8 aylıq idxalını maliyyələşdirməyə imkan verir. Bu göstərici dünya təcrübəsində qəbul olunmuş kifayətlilik meyarından 2 dəfə çoxdur.

